

תחביר המקרא בראי הבלשנות המודרנית: המקור הנטוי כצורה פועלית עידית דורון

1. פסוקיות המקור

במאמר זה אני מציעה חשיבה חדשה על צורת המקור בעברית המקראית. אתחיל בכך שאדחה את המוסכמה שהמקור הנטוי הוא צורה שמנית, או צורה מעורבת שמנית/פועלית. אני רואה במקור בעברית, כמו בשפות רבות אחרות, צורה פועלית גרידא, כפי שניתן ללמוד מכך שהיא מצריכה יחסה אקוזטיבית למושא הישיר שלה. הדבר נכון הן למקור המוחלט הן למקור הנטוי, ולכן אני רואה בשניהם צורות פועליות. הם נבדלים בכך שהמקור המוחלט אינו בהכרח משועבד, בעוד המקור הנטוי הוא תמיד חלק מפסוקית משועבדת; זו תיקרא **פסוקית מקור**.¹

חקר פסוקית המקור כמאפיין מהותי של המקור הנטוי מגלה הבחנה בין שני סוגי פסוקית מקור. זוהי הבחנה-יסוד רבת השלכות אשר טרם נעשתה בדקדוקים של העברית – ההבחנה בין **פסוקית מקור חסרה** ובין **פסוקית מקור מלאה**.²

1. א. פסוקית מקור חסרה: וְלֹא יִסַּף שְׁמוּאֵל לְ[רְאוֹת פִּי] אֶת שְׂאוּל עַד יוֹם מוֹתוֹ (שמ"א טו 35)
- ב. פסוקית מקור מלאה: וְכִ[רְאוֹת שְׂאוּל אֶת דָּוִד]... אָמַר אֶל אַבְנֵר (שמ"א יז 55)

פסוקית המקור החסרה היא פסוקית שהנושא שלה סמוי – כינוי גוף אנפורי סמוי שיסומן בסימן פ. הציון (reference) של הכינוי הסמוי נקבע על פי רוב על ידי שם אחר הנמצא במשפט הראשי מחוץ לפסוקית המקור; בדוגמה (א1) זהו השם **שמואל**.³ לעומתה פסוקית המקור המלאה שב-(ב1) היא פסוקית שיש לה נושא גלוי. היקרות של המקור הנטוי בפסוקית מקור חסרה תיקרא **מקור חסר**, ובפסוקית מקור מלאה – **מקור מלא**.

הנושא של המקור המלא לעולם יסומן ביחסת השייכות. הסימון ניכר בצורתו בדוגמאות שבהן מצטרף אל המקור כינוי חבור, בפרט כאשר זהו כינוי המדבר (גוף ראשון):

2. א. וְנוֹאֵשׁ מִמֶּנִּי שְׂאוּל לְ[בְקִשְׁנִי פִי עוֹד בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל]
- ב. בַּסִּכּוֹת הוֹשִׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּ[הוֹצִיאֵי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם] (שמ"א כז 1)

אל המקור החסר מצטרף כינוי חבור מושאי ביחסת האקוזטיב – הכינוי יִּנִּי שבצורה **בְּקִשְׁנִי** ב-(א2); ואילו אל המקור המלא מצטרף כינוי חבור נושאי המסומן ביחסת השייכות – הכינוי יִּי שבצורה **הוֹצִיאֵי** ב-(ב2). הדבר מצביע על כך שיש אף הבדל צורני בין המקור החסר למקור המלא. ההבדל אינו ניכר בדוגמאות (1) – שם אין כינוי חבור, וצורת המקור זהה בין שהמקור חסר ובין שהוא מלא; אולם ההבדל ניכר כאשר צורת המקור כוללת בתוכה כינוי חבור, כמו בדוגמאות (2).

הסימון המפורש של יחסת השייכות בכינוי המדבר החבור ב-(ב2) הוא המאפשר להקיש את יחסת השייכות גם עבור הנושא **שאוּל** ב-(א1). על סמך הסימון המפורש ב-(ב2) ניתן לקבוע כי גם ב-(א1), על אף היעדר סימון מפורש, הנושא **שאוּל** מסומן ביחסת השייכות. וזאת כיוון שהיחסה משקפת את תפקידו הדקדוקי של השם בפסוקית, ואילו סימני היחסה המורפולוגיים מותנים בצורתו של השם שהם מסמנים, ובמקרים מסוימים הם בלתי מפורשים. הסימון המורפולוגי מסייע לקבוע את היחסה של הנושא בפסוקית המקור ב-(ב2), ומכאן ניתן להקיש

* אני מודה לחוקרים שהגיבו על גרסה קודמת של מאמר זה וזיכו אותי בהערות ודוגמאות שתורמו רבות לגרסה הנוכחית: וורה אגרנובסקי, מירי בר-זיו לוי, קווין גראסו, אורי מור, תניא נוטריוס, מלכה רפפורט חובב, וטוד שניידר.

The research leading to these results has received funding from the European Research Council under the European Union's H2020 Framework Programme (H2020/2014-2020) / ERC grant agreement n° 741360, and from the Israel Science Foundation grant #1296/16.

¹ ההבחנה הזו מיטשטשת בעברית של ימי הבית השני: שם נקרות פסוקיות מקור לא משועבדות (פסברג 2007; מור 2015; מור בדפוס).
² כדי להקל על הקורא יובאו פסוקיות המקור בכל הדוגמאות במאמר זה (וכן פסוקיות משועבדות אחרות) בתוך סוגריים מרובעים. החלק בכל דוגמה שאותו היא באה להדגים יובא בעיבוי אותיות.

³ הציון המשותף, המכונה control, של כינוי הגוף האנפורי הסמוי פ עם שם כלשהו במשפט הראשי או מחוצה לו, מובע לעיתים על ידי סימון השם והכינוי האנפורי באותו האינדקס, למשל האינדקס i ב-(א) למטה, בדומה ל-co-reference או binding במקרה של כינוי גוף גלוי כגון **הוא** במשפט משועבד מסוג אחר, כמו זה שב-(ב):

- א. וְלֹא יִסַּף שְׁמוּאֵל לְ[רְאוֹת פִּי] אֶת שְׂאוּל עַד יוֹם מוֹתוֹ
- ב. וַיְהִי הַגּוֹרֵל לְמִטָּה מִנְשֵׂהָ; [כִּי הוּא; כְּכֹר יוֹסֵף]

- (שמ"א טו 35)
- (יהושע יז 1)

אותה יחסה בדיוק עבור הנושא בכל פסוקית מקור מלאה אחרת, (1ב) למשל, גם כאשר אין הסימון מופיע בה מפורשות מסיבות מורפולוגיות אלו או אחרות.

2. היעדר סממנים שמניים מן המקור

כיוון שאדון מכאן ואילך בעיקר במקור הנטוי, המונח **מקור** בפני עצמו יציין להלן אך ורק את המקור הנטוי. המסורת הדקדוקית העברית, מאז הדקדוקים הרבניים והקראיים של ימי הביניים, כמתואר אצל אלדר 2014, געש 2018 ואחרים, רואה במקור צורה שמנית. הדקדוקים הלועזיים שנכתבו במסגרת הבלשנות הכללית של המאות האחרונות (גזניוס 1910, ז'ואן 1923, וולטקה ואוקונור 1990, ארנולד וצ'וי 2003 ואחרים) רואים במקור צורה מעורבת שמנית/פועלית. אולם בדיקה מדוקדקת מעלה כי אין למקור כל מאפיינים שמניים, אלא הוא צורה פועלית גרידא.

למקור אין נטייה שמנית של מין, מספר, או יידוע.⁴ המקור גם אינו מתפקד כסומך או כנסמך. נראה תחילה כי המקור אינו מתפקד כסומך. ואכן, כאשר נדמה שהמקור מתפקד כסומך, אין זה אלא שפסוקית המקור כולה היא הסומך. מן המפורסמות הוא כי פסוקיות משועבדות מסוגים שונים יכולות לתפקד כסומך גם כאשר אלה פסוקיות פועליות. אמנם פסוקית משועבדת ובה פועל נטוי פותחת בדרך כלל במילת שעבוד (למשל **אשר**) בעוד פסוקית המקור אינה פותחת במילת שעבוד, אולם בשני המקרים הפסוקית כולה היא הסומך. נדגים זאת באמצעות מילות יחס שונות הנסמכות לפסוקיות. מילת היחס **עד** נסמכת לפסוקית ובה פועל נטוי ב-(א3), ולפסוקית מקור ב-(ב3):

3.א. וְאֵי אֶתְנַהֲלָהּ לְאֵטִי... **עַד** | **אֲשֶׁר אָבָא אֶל אֲדָנִי שְׁעִירָה** | (בראשית לג 14)
ב. וְעַתָּה שְׁנֵי בְנֵיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם **עַד** | **בְּאֵי אֶלְיָה מִצְרַיִמָּה** | לִי הֵם | (שם מח 5)

הדבר נכון אף למילת היחס **על** המציינת סיבה:

4.א. וַיִּגַּף ה' אֶת הָעָם **עַל** | **אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל** | (שמות לב 35)
ב. הַנְּיָנִי נִשְׁפָּט אוֹתְךָ **עַל** | **אֲמַרְךָ לֹא הִטָּאתִי** | (ירמיהו ב 35)

וכן למילת היחס **מן** המציינת את יחס היתרון:

5.א. אֵין טוֹב מִן | **אֲשֶׁר יִשְׁמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו** | (קהלת ג 22)
ב. כִּי טוֹב לָנוּ עֲבַד אֶת מִצְרַיִם מִן | **מִתְּנוּ בְּמִדְבָּר** | (שמות יד 12)

ולמילת היחס **כ-** המציינת את יחס ההידמות:

6.א. וּמִשְׁחַת אֶתְּם כִּן | **אֲשֶׁר מִשְׁחַת אֶת אֲבֵיהֶם** | (שמות מ 15)
ב. לֹא תֵצֵא כִן | **צֵאת הָעֶבְדִים** | (שם כא 7)

גם סימן היחסה האקוזטיבית **את** מצטרף לפסוקית משועבדת. סימן זה מצטרף במספר רב יותר של דוגמאות לפסוקית ובה פועל נטוי (כגון דברים ט 7, שם כט 15, יהושע ה 1, שמ"א כד 10, ירמיהו לח 9 ועוד) מאשר לפסוקית מקור (מל"ב יט 27 = ישעיהו לז 28; דהיי"ב לא 17):

7.א. זָכַר אֶל תְּשֻׁכַּח אֶת | **אֲשֶׁר הִקְצַפְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמִדְבָּר** | (דברים ט 7)
ב. וְשָׁבַתְךָ וְצִאתְךָ וּבִאָּה וְיָדַעְתִּי וְיָאת | **הַתְּרַגְּזָה אֵלַי** | (מל"ב יט 27)

כעת נראה שהמקור אף אינו מתפקד כנסמך, וזאת על אף כינוי הלועזי infinitive construct, שהוא כינוי מטעה מאין כמוהו. ואכן גם אם נדמה כי המקור משמש כנסמך, וכי יחסת השייכות מוענקת לנושא הגלוי בפסוקית המקור המלאה מכוח היותו סומך למקור הנסמך, בדיקת הנתונים מראה כי אין הדבר כך. הנושא מופרד מהמקור במקרים רבים, דבר אשר לעולם לא יקרה בסמיכות. ב-(א8) מופרד המקור **נוח** מן הנושא **הרוח** על ידי המושא העקיף **עליהם**, ב-(ב8) מופרד המקור **רן** מן הנושא **כוכבי בקר** על ידי תואר הפועל **יחד**, וב-(ג8) מופרד המקור **הכלים** מן הנושא **רעד** על ידי המושא הישיר **אתך**:

8.א. וַיְהִי כִן | **נִוַּח עֲלֵיהֶם הָרוּחַ** | וַיִּתְנַבְּאוּ | (במדבר יא 25)
ב. כִּן | **רָן יַחַד כּוֹכְבֵי בָקָר** | (איוב לח 7)
ג. כִּן | **הַכְּלִים אֶתְךָ רָעַד** | (משלי כה 8)

⁴ המקרים הבולטים שבהם יש למקור צורת נקבה – **אהבה**, **יראה**, **שכרה**, **יכולת**, **יבושת** – אינם מעידים על נטיית נקבה. המקרים הספורים שבהם מופיע המקור עם תווית היידוע, למשל **הדעת**, הם מקרים שבהם אין לסווגו עוד כמקור, אלא כשם לכל דבר.

מכאן שיחסת השייכות המסמנת את הנושא הגלוי בפסוקית המקור אינה מצביעה על היסמכות של המקור אליו. בשפות רבות יחסת השייכות מתפקדת במערכת הפועל כיחסה מסומנת (marked). בעברית הנושא של פועל נטוי הוא ביחסה בלתי מסומנת – נומינטיבית. כיוון שהמקור הנטוי הוא בעל נטייה "דלה" יותר מזו של הפועל הנטוי, באין לו נטייה מודלית/אספקטואלית, הנושא שלו הוא ביחסה מסומנת – יחסת השייכות. אין לכך שום קשר למערכת הסמיכות השמנית. ואכן אין כאן מבנה של סמיכות, כפי שמוכיחות דוגמאות (8) ועשרות דוגמאות נוספות שכמותן.

הראינו אפוא, כי המקור איננו צורה שמנית. למקור יש דווקא מאפיינים פועליים. קודם כול הצרכת יחסה אקוטיבית למושא הישיר, כפי שראינו בדוגמאות (1א-2) ו-(2א-6).^{5,6} שנית, המקור מאויד באמצעות תואר הפועל ולא באמצעות שם התואר. בדוגמאות (9) מופיעים תוארי הפועל **עוד**, **מהר**, **יחד**, **חינם**, **כפעם בפעם**, ויש במקרא דוגמאות נוספות.

9. א. אֶל תּוֹסֵף [דָּבַר פֿ אֱלִי עוֹד בְּדָבַר הַזֶּה]
 ב. לֹא תוּכַל [פִּלְתֶּם פֿ מְהֵרָה]
 ג. וַיִּחְלוּ לְ[הַפֹּת פֿ מְהֵעַם חֲלָלִים כְּפַעַם בְּפַעַם]
 ד. וְלִ[שְׁפֹךְ פֿ דָּם חַיִּים]
 ה. בְּ[הִסְדֵּם יַחַד עָלַי] לְקַחַת נַפְשִׁי וְנַמּוּ
 (דברים ג 26)
 (שם ז 22)
 (שופטים כ 31)
 (שמ"א כה 31)
 (תהלים לא 14)

אף התפקוד התחבירי של פסוקית המקור אינו כשל צירוף שמני. יש לפסוקית המקור לפחות תפקיד תחבירי אחד שאינו תפקיד של צירוף שמני, והוא תפקידה כפסוקית זיקה. גם פסוקיות נוטות וגם פסוקיות מקור מתפקדות במקרא כפסוקיות זיקה, והדבר מראה כי פסוקיות המקור הן פסוקיות לכל דבר, ולא צירופים שמניים. (10א) היא דוגמה לפסוקית נוטה בתפקיד פסוקית זיקה. ב-(10ב) מופיעה פסוקית מקור חסרה כפסוקית זיקה, וב-(10ג) פסוקית מקור מלאה:

10. א. בָּשָׂר [אֲשֶׁר יִקְרִיבוּ לָהּ בִּשְׂרָה]
 ב. לֶחֶם [לְאֹכַל פֿ לֶחֶם]
 ג. מֵיִם [לְשִׁתּוֹת הָעָם מֵיִם]
 (במדבר יח 15)
 (בראשית כח 20)
 (שמות יז 1)

הראינו אם כן, כי יש למקור תכונות פועליות מובחנות ואין לו אף תכונה שמנית אחת.

3. ההבדלים התחביריים והסמנטיים שבין שני סוגי פסוקית המקור

השאלה התחבירית הראשונה הנשאלת בהקשר של ההבחנה בין שני סוגי פסוקית המקור היא שאלת טיבה של מילת היחס הנסמכת לעיתים קרובות לפסוקית. מתברר כי המתאם שנתקבע מאוחר יותר בלשון חז"ל בין מילת היחס ל- ובין הפסוקית החסרה אינו קיים בלשון המקרא. במקרא מילת היחס שבראש הפסוקית החסרה היא לאו דווקא ל-. היא יכולה להיות מן (11א) או מילות יחס אחרות. דוגמה (11ב) מראה שגם בראש הפסוקית המלאה יכולה לעמוד ל-:

11. א. וְכֹלָה מִ[כֹּפֶר פֿ אֵת הַקֹּדֶשׁ]
 ב. בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְ[צֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם]
 (ויקרא טז 20)
 (שמות יט 1)

הקשר המעניין בין מילת היחס ובין המקור הוא בכך, שמילת יחס המציינת יחסי זמן מופיעה רק בראש הפסוקית המלאה:

⁵ בעברית החדשה מוצאים שמות כגון **אהבה** המצריכים יחסה אקוטיבית למושא, ויש המוצאים אותם כבר במקרא: **בְּאַהֲבַת ה' אֵת יִשְׂרָאֵל לְעַלְמֵ (מל"א י 9)**. במקרא אין אלה שמות, אלא ניתן לראות בכולם, כולל **אהבה**, צורת מקור. בימי הביניים אכן התפשטה תופעת המושא האקוטיבית לשמות פעולה אחרים בהשפעת הערבית (בלאו 1990; גושן-גוטשטיין 2006). זוהי תופעה יוצאת דופן ביותר מבחינה טיפולוגית, והיא מושפעת אולי מהזהות בין שמות הפעולה לצורת המקור הפועלית, כפי שאכן קורה בדקדוק הערבי. בכל אופן יהיה זה מוטעה להקיש מן התופעה יוצאת הדופן הזאת בעברית החדשה על המקור המקראי.

⁶ בניגוד גמור לצורת המקור צורות כגון צורת הבינוני, שיש להן מאפיינים שמניים גם אם הן גזרות פועל, מצריכות בדרך כלל יחסת שייכות במקום יחסה אקוטיבית לכינוי המושא החבור:

- א. וְהָיָה כֹל מִצְאֵי יְהִרְגֵנִי
 ב. וְעָמָר אָמַר ה', יוֹצְרֵי מִבְּטָן לְעַבְדִּי לוֹ...
 ג. וַיְרֹם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָאֵל הַגּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי... מִפְּלִטֵי מֵאֲבֹתָי
 (בראשית ד 14)
 (ישעיהו מט 5)
 (תהלים יח 47-49)

12. א. פפר הַרְדָּן... כִּלְהַ מְשָׁקָה לְפָנַי [שְׁחַת ה' אֶת סֹדֶם וְאֶת עַמָּרָה] (בראשית יג 10)
 ב. וְהָ אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרָי [הַפָּרֶד לֹוֹט מֵעַמּוֹ] שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה... (שם יג 14)
 ג. ⊗ לְפָנַי/אַחֲרָי [מְקוֹר φ ...]⁷

עובדה זו מצביעה על כך שנטייית המקור בפסוקית החסרה "דלה" עוד יותר מזו שבפסוקית המלאה. אמנם נטיית המקור בפסוקית המלאה "דלה" בכך שהיא חסרת מודליות/אספקט, אולם עכשיו אנו רואים כי היא לפחות כוללת אלמנט של זמן שנותן לפסוקית ציון טמפורלי. ציון זה הוא תנאי הכרחי לשימוש במילת יחס שתפקידה הוא להשוות בין הזמן של הפסוקית המשועבדת ובין הזמן של המשפט העיקרי, ולקבוע אם האירוע המצוין בפסוקית המשועבדת קודם (או מאוחר) לאירוע הראשי – האירוע המצוין במשפט הראשי. אנו רואים, כי ציון טמפורלי זה מצוי בפסוקית המקור המלאה וחסר בפסוקית המקור החסרה.

מכאן שיש הבדל תחבירי בין מבנה הפסוקית המלאה לחסרה. מבנה הפסוקית המלאה כולל קטגוריית זמן T (אמנם בצורה חסרת נטייה מודית/אספקטואלית, שתסומן T-Mod/Asp), ואילו מבנה הפסוקית החסרה משולל קטגוריית זמן; אין בו כל סוג של T. אי-יכולתה של מילת יחס המשווה זמנים לעמוד בראשה של פסוקית המקור החסרה מעידה על כך, שקטגוריית הזמן נעדרת לחלוטין מתחביר פסוקית המקור החסרה. להיעדרות זו יש השלכה נוספת. ראינו לעיל כי הנושא בפסוקית שיש בה פועל נטוי, שהוא פועל שנטיייתו כוללת נטייה מודלית/ אספקטואלית (ותסומן T+Mod/Asp), הוא נושא המסומן ביחסה הנומינטיבית; ואילו הנושא בפסוקית שיש בה T-Mod/Asp הוא נושא המסומן ביחסת השייכות. בפסוקית החסרה כל קטגוריה טמפורלית, אם T+Mod/Asp ואם T-Mod/Asp, אין לנושא כל יחסה אפשרית, לא נומינטיבית ולא יחסת שייכות. בהנחה שהנושא חסר היחסה חייב להיות סמוי (זוהי אחת מהנחות היסוד של הבלשנות התאורטית; ראו סקירה של בובליק ווורמברנט 2009), קיבלנו הסבר לחסרונו של הנושא הגלוי בפסוקית החסרה. מכאן שהיותו של הנושא סמוי אינה אלא השתקפותה של תכונה בסיסית יותר של הפסוקית החסרה – חסרונו של קטגוריית הזמן.

הפסוקית החסרה חסרה אם כן שני דברים: היא חסרה ציון טמפורלי, וגם, כתוצאה מכך, היא חסרה נושא גלוי. פירושם של שני הגורמים החסרים נקבע על ידי המשפט הראשי. בעוד הפסוקית המלאה היא פסוקית שלמה בפני עצמה הקובעת באופן עצמאי הן את מועד ההתרחשות שלה הן את הנושא, הפסוקית החסרה מתמזגת במשפט העיקרי בשני המישורים האלה. הבחנה זו בין שני סוגי הפסוקיות מוכרת מן הספרות הטיפולוגית (למשל גבעון 1980) כהבחנה בין פסוקיות משועבדות שונות על פי מידת ההתמזגות של הפסוקית המשועבדת במשפט הראשי: באיזו מידה המשפט הראשי והפסוקית המשועבדת מתפרשים כמתארים שני אירועים שונים או אירוע יחיד.

ממצאי סעיף זה מופיעים בטבלאות שלהלן. תכונה א בטבלה (13) מציינת את הבדל המבנה היסודי בין שני סוגי פסוקית המקור, דהיינו קיומה/אי-קיומה של קטגוריית T בפסוקית. מתכונה א ניתן להסיק את תכונה ב, דהיינו את קיומו/אי-קיומו של נושא גלוי בפסוקית. משתי התכונות גם יחד ניתן להסיק את תכונה ג:

13.

	פסוקית מקור מלאה	פסוקית מקור חסרה
א	+	-
ב	+	-
ג	+	-

טבלה (14) מפרטת את אופי קטגוריית הזמן ואת טיבה של יחסת הנושא המאפיינים את צורות הפועל במקרא – הפועל הנטוי ושני סוגי המקור הנטוי:

14.

	קטגוריית הזמן T	יחסת הנושא
א	T+Mod/Asp	נומינטיבית
ב	T-Mod/Asp	שייכות
ג	-	-

⁷ הסימן ⊗ מצביע על אי-קבילותה של הדוגמה: אין במקרא, וגם לא יכולה להיות, מילת יחס המציינת יחסי זמן בראש הפסוקית החסרה, שהיא פסוקית החסרה כל איפיון של זמן, כפי שיוסבר להלן.

4. הבדלי התפוצה שבין פסוקית המקור המלאה לחסרה

היותה/אי-היותה של פסוקית המקור אירוע נפרד מן האירוע במשפט העיקרי היא הקובעת את תפוצתה. ועל כן יש לפסוקית החסרה תפוצה שונה לחלוטין משל הפסוקית המלאה.

4.1 תפוצה כמשלים

בכל הדוגמאות שראינו לעיל, אשר חלקן מופיעות כאן שוב, הייתה הפסוקית החסרה משלים של **פועל אספקטואלי**, המציין התחלה, התמשכות, חזרה או סיום של פעולה (בדוגמאות 15) או משלים של **פועל מודלי**, המציין אפשרות הגשמה – או הוריה על הגשמה – של יכולת פעולה, חובה, כוונה, הימנעות וכו' (בדוגמאות 16):⁸

15. א. ובגין **החל** ל[הפוח פ חללים באיש ישראל ...]
ב. וירא העם כי **בשש** משה ל[רדת פ מן ההר]
ג. ויאמר מדוע **מהרתך** [בא פ היום]
ד. ולא **נסף** שמואל ל[ראות פ את שאול] עד יום מותו
ה. לא **אשוב** ל[שחת פ אפרים]
ו. **הרבה** ל[עשות פ הרע בעיני ה']
ז. ההספן **הספנתי** ל[עשות פ לה פה]
ח. וילשואל הגד כי נמלט דוד מקעילה ויחדל ל[צאת פ]
ט. וכלה מ[כפר פ את הקדש]
16. א. לא **תוכל** [פלתם פ מהר]
ב. ואת האנשים... הכו בסגורים... וילאו ל[מצא פ הפתח]
ג. ועלי ל[תת פ לה עשרה כסף ותגרה אכת]
ד. אם **ישמרו** ל[עשות פ ככל אשר צויתים]
ה. **מבקש** שאול אבי ל[המיתך פ]
ו. ועשיתם לו כאשר **זמם** ל[עשות פ לאחיו]
ז. נשאל **נשאל** ממני דוד ל[רוץ פ בית לחם עירו]
ח. ולא **אבה** עשהאל ל[סור פ מאתרון]
ט. ונאש **ממני** שאול ל[בקשני פ עוד בכל גבול ישראל]
י. **הלילה** לעבדיך מ[עשות פ כדבר הזה]
יא. ואתה **שם** גם אנכי אותך מ[קטו פ לי]
יב. אל נא **תמנע** מ[הלה פ אלי]
יג. ואני **מאסתיו** מ[מלה פ על ישראל]
יד. וימאן **אדום** [נתן פ את ישראל עבר פ בגבלו]
טו. וה' **צוה** ל[הפר פ את עצת אחיתפל הטובה]
טז. אתה **שליח** ל[דרש פ בבעל זבוב אלהי עקרון]
- (שופטים כ 39)
(שמות לב 1)
(שמות ב 18)
(שמ"א טו 35)
(הושע יא 9)
(מל"ב כא 6)
(במדבר כב 30)
(שמ"א כג 13)
(ויקרא טז 20)
(דברים ז 22)
(בראשית יט 11)
(שמ"ב יח 11)⁹
(מל"ב כא 8)
(שמ"א יט 2)
(דברים יט 19)
(שמ"א כ 6)
(שמ"ב ב 21)
(שמ"א כז 1)
(בראשית מד 7)¹⁰
(בראשית כ 6)
(במדבר כב 16)
(שמ"א טז 1)
(במדבר כ 21)¹¹
(שמ"ב יז 14)
(מל"ב א 6)

לעומת הפסוקית החסרה פסוקית המקור המלאה משמשת משלים ל**פועל עמדה**, propositional attitude verb, המתאר תפיסה/הכרה של תוכן מנטלי (לזכור, לדעת, לשמוע, לראות, להיענות, להאמין, לחשוב, לירוא) שהוא הייצוג המנטלי של אירוע עצמאי:

⁸ ישנן גם דוגמאות שבהן מתוארים פנים אספקטואליים או מודליים של אירוע/מצב שאינו נקבע על ידי פעולותיו או יכולותיו של אגנט. בדוגמאות למטה מתוארים סיום (א), חזרה (ב) או היתכנות (ג) של אירוע/מצב. בספרות התאורטית דוגמאות שכאלה ייקראו raising:

- א. **תדל** ל[היות פ לשרה ארח פנשים] (בראשית יח 11)
ב. ותוסף **המלקמה** [להיות פ] (שמ"א יט 8)
ג. כי לא **יכלו** ל[הראות פ לבוא העירה] (שמ"ב יז 17)

⁹ בדוגמה זו הנשוא איננו פועל, כי אם צירוף יחס.

¹⁰ בדוגמה זו הנשוא אינו פועל, אלא מילת קריאה של דחייה.

¹¹ בפסוק זה מצויים שני פעלים מודליים, כל אחד עם פסוקית המקור המשלימה אותו, המשועבדות זו בזו.

17. א. זכרתי לך ... [לכתוב אתרי במדבר]
 ב. זכר [עמדי לפניך]
 ג. ולא ידע ב[שכבה] וב[קמה]
 ד. דע [שאתי עליך חרפה]
 ה. וינתן לא שמע ב[השביע אביו את העם]
 ו. פי עין בעין יראו ב[שוב ה' ציון]
 ז. הנה נשאתי פניך גם לדבר הנה לבלתי [הפכי את העיר]
- (ירמיהו ב 2)
 (ירמיהו יח 20)
 (בראשית יט 35)
 (ירמיהו טו 15)
 (שמ"א יד 27)
 (ישעיהו נב 8)
 (בראשית יט 21)¹²

כאשר הפעלים שב- (17) אינם מציינים עמדה כלפי ייצוגו המנטלי של אירוע אלא כלפי היכולת והכוונה להגשימו, שוב אין הפסוקים המשועבדת מציינת אירוע עצמאי מסוים, ועל כן המשלים חוזר להיות פסוקית חסרה, בדומה למשלים של הפעלים המודליים ב-(16):

18. א. יען אשר לא זכר [עשות פ חסד]
 ב. עבדך יודעים ל[כרות פ עצי לבנון]
 ג. לא אדע [צאת פ] ו[בא פ]
 ד. ולא שמע אליה... ל[היות פ עמה]
 ה. פי ישמע המלך ל[הציל פ את אמתו מפף האיש]
 ו. ושאול חשב ל[הפיל פ את דוד ביד פלשתים]
 ז. ואם ירא אתה ל[רדת פ]...
 ח. ולא האמין סיוחן את ישראל [עבר פ בגבלו]
- (תהלים קט 16)
 (דה"ב ב 7)
 (מ"א ג 7)
 (בראשית לט 10)
 (שמ"ב יד 16)
 (שמ"א יח 25)
 (שופטים ז 10)
 (שם יא 20)

ראינו אפוא, כי הפסוקית החסרה מתמזגת באירוע הראשי באופן מודלי/אספקטואלי. לעומתה הפסוקית המלאה משועבדת במשפט הראשי ללא התמזגות באירוע הראשי, אלא תוך תיאור אירוע נפרד. היחס בין האירוע הראשי לאירוע שבפסוקית המלאה נקבע על ידי פועל עמדה. אולם כאשר פועל העמדה אינו קובע יחס כלפי אירוע מסוים אלא כלפי אפשרות ההגשמה של אירוע לא ממומש פועל העמדה מתאר יחס מודלי, ועל כן המשלים שלו יהיה פסוקית מקור חסרה.

4.2 תפוצה כתיאור

תפוצתן של פסוקיות המקור כתיאור אף היא מותנית בהבחנה בין אירוע עצמאי לאירוע המתמזג באירוע הראשי. כבר ראינו לעיל, וחלק מן הדוגמאות חוזרות כאן ב-(19), כי הפסוקית המלאה משמשת כתיאור זמן, בעוד הפסוקית החסרה אינה משמשת כתיאור זמן.¹³

19. א. וכן[ראות שאול את דוד]... אמר אל אבנך
 ב. כפר הירדן... כלה משקה לפני [שחת ה' את סדם ואת עמרה]
 ג. וה' אמר אל אבנך אתרי [הפרד לוט מעמו] שא נא עיניך וראה...
 ד. וכן יעשה שנה בשנה מדי [עלתה בבית ה'] (שמ"א א 7)
- (שמ"א יז 55)
 (בראשית יג 10)
 (שם יג 14)

¹² בלתי מצטרף לפסוקית כולה ולא למקור בלבד. בדוגמה (i) דלהלן בלתי מצטרף לפסוקית **שלה את העם לזבח לה'** כולה ולא למקור **שלה בלבד**, כי רק מבנה כזה ייתן את הקריאה הנכונה דלהלן. הזבח לה' הוא מטרת שילוח העם, לא מטרת אי-שילוחו. מכאן שהשליה חלה על הפסוקית כולה, לא רק על המקור.

(i) אל יספ פרעה [התל פ לבלתי] [שלה פ את העם ל[זבח פ לה']] (שמות ח 25)

¹³ במקרא המוקדם יש לפועל הסביל יכולת להעניק יחסה אקוטיבית למושא אף שאין לו כל נושא, אפילו לא נושא סמוי פ. מכאן שהפסוקיות שלהלן אינן פסוקיות חסרות, ואין זה משנה אם יש ביטוי מורפולוגי לדיאתזה הסבילה או לא:

- א. אתרי [הכבס את הנגע]
 ב. יום [הלדת את פרעה]
 ג. ואברהם בן מאת שנה ב[הולד לו את יצחק בנו]
 ד. ויעש אברהם משתה גדול ביום [הגמל את יצחק]
 ה. ויצחק בן ששים שנה ב[לדת אתם]
 ו. ביום [המשח אתו]
 ז. ואתרי [הקצות את הבית]
 ח. אתרי [הטח את הבית]
- (ויקרא יג 55)
 (בראשית מ 20)
 (שם כא 5)
 (שם כא 8)
 (שם כה 26)
 (ויקרא ו 13)
 (שם יד 43)
 (שם יד 48)

- ה. ויברך הגמלים... אל באר המים לעת ערב לעת [צאת השאבת]
 ו. בספות הושבתי את בני ישראל ב[הוציאי אותם מארץ מצרים]
 ז. למען תזכר את יום [צאתה מארץ מצרים] כל ימי חייך
 ח. ולא צויתים ביום [הוציאי אותם מארץ מצרים] על דברי עולה ונזבח
 ט. ותינק את בנה עד [גמלה אתו]
- (בראשית כד 11)
 (ויקרא כג 43)
 (דברים טז 3)
 (ירמיהו ז 22)
 (שמ"א א 23)

סביבה נוספת שבה מופיעה פסוקית המקור כתיאור מכונה לעיתים תיאור "תכלית", אולם המונח הזה מטשטש הבחנה חשובה בין שני סוגי תיאורים שונים המוכרים בספרות התאורטית (ג'ונס 1985) וכן בספרות הטיפולוגית (הספלט 1989; פרשטרטה 2008): תיאור כוונה (purpose clause) ותיאור תוצאה (result clause). זוהי הבחנה חשובה לענייננו, כיוון שהיא מבחינה בין התפוצה של שני סוגי פסוקיות המקור. פסוקית המקור החסרה משמשת כתיאור כוונה (20), בעוד הפסוקית המלאה משמשת כתיאור תוצאה (21):

20. א. וירד ה' ל[ראת פ את העיר]
 ב. ויטל שאול את החנית עליו ל[הפתו פ]
 ג. וכל יתר העם פרעו על ברכיהם ל[שתות פ מים]
 ד. וכחר אתו מכל שבטי ישראל לי לכהן ל[עלות פ על-מזבחי]
 ה. ואת יראתי אתן בלבכם לבלתי [סור פ מעלי]
 ו. וישימו עליו שרי מסים למען [ענתו פ בסבלתם]
 ז. ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור [נסות פ אתכם] בא האלהים
- (בראשית יא 5)
 (שמ"א כ 33)
 (שופטים ז 6)
 (שמ"א ב 27-28)
 (ירמיהו לב 40)
 (שמות א 11)
 (שם כ 16)
21. א. ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען [הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו] (בראשית יח 19)
 ב. ואם בןקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי [עשות פ את כל מצותי] ל[הפרכם את בריתי]
 אף אני אעשה זאת לכם
 ג. ותכבד את בניך ממני ל[הבריאתם מראשית כל מנחת ישראל לעמי]
 ד. וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם ל[היטיבי אותם]
 ה. ללמד אתכם חקים ומשפטים ל[עשותכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה] (דברים ד 14)
 ו. וה' צוה להפר את עצת אחיתפל הטובה לבעבור [הביא ה' אל אבשלום את הרעה] (שמ"ב יז 14)
 ז. הוביש ה' אלהיכם את מי הירדן מפניכם... למען [דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא] (יהושע ד 23-24)

תיאור כוונה ותיאור תוצאה דומים במילות היחס המצטרפות לתיאור. בשני המקרים אלה הן ל-, למען, לבעבור. אולם ישנו הבדל חשוב בין שני סוגי התיאור. ככלל תיאור הכוונה מתאר כוונה של אחד המשתתפים במשפט הראשי אשר איננה בהכרח מתגשמת, כמו במקרה של שאול המטיל את החנית בדוד (20ב) כדי להורגו אך מחטיא. מכאן שאין מדובר באירוע עצמאי אלא במאפיין מודלי של האירוע הראשי, ועל כן תיאור הכוונה מובע כפסוקית חסרה. תיאור התוצאה, לעומת זאת, מציין אירוע נפרד הנגרם על ידי האירוע הראשי. אירוע זה הוא תולדה של האירוע הראשי, ויבוא בעקבותיו גם אם אין מתכוונים אליו. למשל, צאצאיו של אברהם שישמרו את מצוות האל ב-(21א) יעשו זאת כפי הנראה לשמה ולא כדי לזכות בארץ כנען, שאותה הבטיח האל לאברהם. אולם הזכייה בארץ כנען תהיה בכל זאת התוצאה, כמתואר בפסוקית המקור המלאה. ב-(21ב) מופיעים שני תיאורים באותה הדוגמה:¹⁴ תיאור כוונה המובע באמצעות פסוקית חסרה, ותיאור תוצאה המובע באמצעות פסוקית מלאה. המואסים בחוקות האל מתכוונים לא לקיים את המצוות, אולם אין הם בהכרח מתכוונים להפרת עצם הברית. אלא שהתוצאה המתוארת בפסוקית המקור המלאה, הפרת הברית, אינה תלויה בכוונותיהם.¹⁵

פסוקיות המקור משמשות לא רק לתיאור תוצאות וכוונות, אלא גם לתיאור סיבות ונסיבות. כיוון שהסיבה לאירוע היא אירוע אחר, יימצאו כאן פסוקיות מלאות:

22. א. ב[אהבת ה' את עמו] נתנה עליהם מלך
 ב. יען [עשות אדם בנקם נקם לבית יהודה]... לכן פה אמר אדני ה'...
 ג. ולא יכל עוד להשיב את אבנר דבר מ[יראתו אתו]
 ד. מבלתי [יכלת ה' להביא את העם הזה ...] וישתקטם במדבר
- (דהי"ב ב 10)
 (יחזקאל כה 12)
 (שמ"ב ג 11)
 (במדבר יד 16)

¹⁴ הפסוקית החסרה קרובה יותר לפועל מאשר הפסוקית המלאה, כיוון שהיא מתארת חלק מן האירוע הראשי.
¹⁵ תיאור התוצאה שהוצג כאן איננו מה שמכונה לעיתים בדקדוקים של העברית "משפט תוצאה", כמו זה ב-(ii), שאינו משועבד למשפט הראשי אלא מאוחה באמצעות וְלָכֵן או עַל פִּנּוּ, ובעצם מציין יחס של הסבר:
 (ii) וְלָכֵן נִשְׁפָּעַתִּי לְבֵית עָלֵי... (שמ"א ג 14)

לעומת זאת נסיבות האירוע, שהן חלק ממנו, מובעות על ידי פסוקית חסרה. הדוגמאות שלהלן לקוחות חלקן מאיסקוסן 2007, שהציע שהמקור כאן מתאר את נסיבות האירוע. נאמץ את המונח "נסיבות" בגלל פשטותו, אם כי מונח מתאים יותר, הנאמן לאופייה המודלי של פסוקית המקור החסרה, הוא "היקף מכוון", הלקוח מפרשטרטה 2008 ומתאר את ההיקף אשר עד אליו כוון האירוע:

23. א. וְהִשְׁחִיתוּ מֵאֲבוֹתָם לְ[לֶכֶת פְּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרִים] לְ[עֲבֹדָם פְּ] וְלְ[הִשְׁתַּחֲוֹת פְּ לָהֶם] (שופטים ב 19)
 ב. וַיֵּשֶׁב אֱלֹהִים אֶת רְעֵת אַבְיִמֶלֶךְ אֲשֶׁר עָשָׂה לְאָבִיו לְ[הִרְגַּ פְּ אֶת שִׁבְעִים אַחֲיוֹ] (שופטים ט 56)
 ג. וְאָנֹכִי לֹא חֲטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עָשָׂה אֵתִי רְעָה לְ[הִלָּחֵם פְּ בִי] (שם יא 27)
 ד. וַבְּאֶהְרֶן הַתְּאֲנִיף ה' מֵאֵד לְ[הִשְׁמִידוֹ פְּ] (דברים ט 20)

ראינו בסעיף הזה, כי תפוצת פסוקית המקור כרכיב (משלים או תיאור) במשפט הראשי נקבעת על ידי ההבדל הסמנטי בין שני סוגי פסוקיות המקור: הפסוקית החסרה היא חלק מן האירוע הראשי, והיא על כן רכיב מודלי/אספקטואלי, בעוד הפסוקית המלאה מתארת אירוע נפרד מן האירוע הראשי. תפוצת פסוקית המקור נקבעת על ידי הבחנה סמנטית זו, ולא על ידי הבחנות כגון היותו או אי-היותו של הנושא בפסוקית המקור ביטוי שהופיע כבר במשפט הראשי. אכן במקרים רבים הנושא הסמוי בפסוקית החסרה מזוהה עם שם המופיע במשפט הראשי, ואילו הנושא הגלוי בפסוקית המלאה הוא שם שאינו מופיע במשפט העיקרי. עם זאת הבחנה זו אינה נכונה תמיד, כפי שנראה מייד, ולא היא שקובעת את תפוצת פסוקיות המקור. פסוקית חסרה תשועבד במשפט ראשי גם כאשר הנושא הסמוי שלה אינו מזוהה אף לא עם אחד מן השמות שבמשפט הראשי. למשל:

24. א. וְה' צָוָה לְ[הִפְרֹ פְּ אֶת עֲצַת אַחִיתוֹפֶל הַטּוֹבָה] (שמ"ב יז 14)
 ב. וַאֲנִי כִכְבֵּשׁ אֶלוֹף יוֹבֵל לְ[טְבוּחַ פְּ] (ירמיהו יא 19)
 ג. אֵין אֶשְׁכּוֹל לְ[אֶכַל פְּ] (מיכה ז 1)

ב-(24א) לא נאמר בפסוק הראשי מי הצטווה לדאוג לכך שתופר עצת אחיתופל, ב-(24ב) המשפט הראשי הוא סביל, ולכן אינו כולל אזכור של המובילים את הכבש לטבח, וב-(24ג) אין אזכור של מחפשי הענבים. ולמרות זאת בכל הדוגמאות האלה פסוקית המקור היא חסרה. במקביל בכל הדוגמאות ב-(25) פסוקיות המקור היא מלאה אף שהנושא שלה חוזר על שם או כינוי המוזכר במשפט הראשי. כך גם ב-(19-10ט) ובכל הדוגמאות (פרט לאחרונה) ב-(21).

25. א. הִנֵּה נִשְׂאֲתִי פָּנֶיךָ גַם לְדַבֵּר הִנֵּה לְבַלְתִּי [הִפְפִּי אֶת הָעִיר] (בראשית יט 21)
 ב. מִהָרַ הַמֵּלֵט שְׂמָה פִי לֹא אוֹכַל לְ[עֲשׂוֹת פְּ דַבֵּר] עַד [בְּאֶף שְׂמָה] (שם יט 22)
 ג. וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף מִצְרַיִמָּה... אַחֲרַי [קָבְרוּ אֶת אָבִיו] (שם נ 14)

הקלות או הקושי בזיהוי הציון של נושא גלוי או סמוי אינם ממד דקדוקי, ואינם משחקים תפקיד באפיון תפוצתה של פסוקית המקור או בכל סוגיה דקדוקית אחרת. תפוצת פסוקית המקור נקבעת על ידי המאפיינים הסמנטיים שעמדנו עליהם. ואמנם במקרים שבהם שני סוגי הפסוקית יכולים להשלים אותו הפועל, וזה אכן קורה בפועל עמדה, נצפה להבדל משמעות בין עמדה כלפי ייצוג המנטלי של אירוע מסוים ובין עמדה כלפי אפשרות התגשמותו של אירוע מן הסוג המתואר. נוכל לבדוק זאת עבור פועל העמדה "לשאת פני X" = "להיענות ל-X" ב-(26א), שכבר הופיע לעיל ב-(17):

26. א. הִנֵּה נִשְׂאֲתִי פָּנֶיךָ גַם לְדַבֵּר הִנֵּה לְבַלְתִּי [הִפְפִּי אֶת הָעִיר] (בראשית יט 21)
 ב. ☺ הִנֵּה נִשְׂאֲתִי פָּנֶיךָ גַם לְדַבֵּר הִנֵּה לְבַלְתִּי [הִפְפִּי אֶת הָעִיר]¹⁶

הפסוק ב-(26א) מביע התחייבות שלא לבצע אירוע הריסה מסוים – אותו אירוע מסוים של הריסת צוער שעמד להתבצע באותו הזמן ממש. הנוסח החלופי ב-(26ב) מביע התחייבות לא להרוס את צוער בלי קשר לשאלה אם תוכננה הריסה כזאת או לא. זוהי בדיוק ההבחנה הסמנטית שתורם הניגוד שבין הפסוקית המלאה לחסרה. אין שום משקל להיותו של נושא פסוקית המקור נזכר במשפט הראשי, שהרי המשפט הראשי זהה בשני הנוסחים. אותו ניגוד במשמעות ניתן למצוא גם בין (17ג) ל-(18ג) לעיל, המובאים כאן שוב:

27. א. וְלֹא יָדַע בְּ[שִׁכְבָּה] וּבְ[קָמָה] (בראשית יט 35)
 ב. לֹא אָדַע [צֵאת פְּ] וְ[בֹא פְּ] (מ"א ג 7)

ההבחנות שעמדנו עליהן מסוכמות בטבלה שלפנינו:

¹⁶ הסימן ☺ מצביע על כך, שהדוגמה קבילה על פי דקדוק המקרא אף שאיננה מופיעה בטקסט.

מקור	פסוקית חסרה	מקור	פסוקית מלאה	
	-		+	א קטגוריית זמן T
	-		+	ב נושא גלוי
	-		+	ג אירוע נפרד מן המשפט הראשי
			עמדה	ד תפוצה כמשלים של פועל
	מודלי/ אספקטואלי		זמן/תוצאה/סיבה	ה תפוצה כתיאור

לסיכום הסעיף הנוכחי, ראינו כי תפוצת פסוקית המקור הן כמשלים והן כתיאור נקבעת על ידי ההבדל הסמנטי בין שני סוגי פסוקיות המקור: הפסוקית החסרה היא חלק מן האירוע הראשי בכך שהיא מתארת חלק שלו שאינו בהכרח ממומש (מכאן הפן המודלי, הכולל כוונות ונסיבות, וכן הפן האספקטואלי), בעוד הפסוקית המלאה מתארת אירוע מסוים שהוא נפרד מן האירוע הראשי ועומד ביחס של עמדה/זמן/סיבה/תוצאה לאירוע הראשי. ההבחנה הסמנטית נובעת מהבדלי המבנה שאותם פירטנו בסעיף הקודם. פסוקיות המקור משני הסוגים נבדלות בכך שיש/אין בהן קטגוריית זמן, ובעקבות כך יש/אין בהן נושא גלוי. ההבדלים האלה קובעים אם יש/אין ציון של אירוע נפרד מן המשפט הראשי, וזה האחרון הוא הקובע את הבדלי התפוצה הברורים בין שני סוגי הפסוקיות.

5. הבדל צורני בין המקור המלא לחסר

מבנה פסוקית המקור קובע אף את צורתו של המקור. המקור המלא יכול להופיע עם כינוי נושא חבור, אבל לעולם לא יופיע עם כינוי מושא חבור. אין זה מובן מאליו, כי עקרונות יכולים שני כינויים להופיע כחבורים לפועל אחד. הפועל הנוטה יכול להופיע עם שניהם (דוגמה 29א). בפסוקית החסרה (29ב) כינוי הגוף הנושאי הסמוי ϕ קביל יחד עם כינוי מושא חבור. אבל המקור בפסוקית המלאה אינו קביל עם כינוי מושא חבור, כפי שמראה (29ג). דוגמאות נוספות מובאות ב-(30)–(32):

29. א. הגוים אשר הוצאתים לעיניהם
 ב. [הוציאם ϕ מארץ מצרים]
 ג. [הוציא אותם מארץ מצרים] ⊕ [הוציאם מארץ מצרים]
30. א. והעליתם והשיבתים אל המקום הזה
 ב. וארד להצילו מיד מצרים ול[העלתו ϕ מן הארץ ההוא]
 ג. המעשים אשר-עשו מיום [העלתי אותם ממצרים] ⊕ מיום העלתיים ממצרים
31. א. לא ראיתך
 ב. ויבא המלך ל[ראותו ϕ]
 ג. אחרי [ראיתי את-פניך] ⊕ אחרי [ראותי אתך] ⊕ אחרי ראיתך
32. א. אעשה כלה בכל הגוים אשר הדיחתך שמה
 ב. כי בקש ל[הדיחך ϕ מעל ה' אליהך]
 ג. והם נבאים בשמי לשקר למען [הדיחי אתכם] ⊕ למען הדיחיתכם

אפילו כאשר הנושא אינו כינוי גוף אלא שם עצם, גם אז כינוי המושא החבור אינו קביל בפסוקית המקור המלאה:

33. וישם ה' לקץ אות לבלתי [הפות אתו פל מצאו] ⊕ לבלתי הפותו פל מצאו (בראשית ד 15)
 34. [שלח משה עבד ה' אתי מקדש ברנע] ⊕ [שלחני משה]

הבחנה צורנית זו – אי התחברותו של כינוי מושא למקור בפסוקית המלאה – איננה מובנת מאליה ויש להסבירה. על פי גישתי הבחנה צורנית זו משקפת מאפיין כלשהו של המבנה התחבירי של הפסוקית כולה, ועלינו להתחקות אחריו. זהו מאפיין המנגיד בין מבנה הפסוקית המלאה למבנה הן של הפסוקית הנוטה הן של הפסוקית החסרה, אשר בשתייהן מתאפשרת התחברותו של כינוי מושא לפועל. ניגוד זה מפתיע, כיוון שעד כה התמייין הפועל הנטוי עם המקור המלא ולא עם המקור החסר. ואילו כעת, כפי שמופיע כתכונה ג בטבלה שלהלן, הפועל הנטוי מתמייין עם המקור החסר ולא עם המקור המלא. הטבלה מעדכנת את מערך התכונות הצורניות/מבניות של צורות הפועל

השונות ומוסיפה את התכונה הנוספת, המפתיעה, שעמדנו עליה כעת, המבדילה בין הפועל הנטוי והמקור החסר מצד אחד ובין המקור המלא מן הצד השני – אפשרות הצטרפותו של כינוי המושא החבור:

35.

		פועל נטוי	מקור נטוי מלא	מקור נטוי חסר
א	קטגוריית זמן T	+	+	-
ב	נושא גלוי	+	+	-
ג	כינוי מושא חבור	+	-	+

הסבר למערך התכונות שב-(35) מצוי בספרות התאורטית העוסקת בצורת המקור (רוילנד 1983; וורמברנט 2001; פירש 2006; הנ"ל 2007). כבר הראינו לעיל כיצד תכונה א גוררת את תכונה ב: קטגוריית הזמן T היא המאפשרת הופעת נושא גלוי. אולם מהו ההסבר לתכונה ג? מה מאפשר את כינוי המושא החבור בתפוצה המתוארת בשורה ג, השונה הן מן התפוצה של קטגוריית הזמן שבשורה א הן מן התפוצה של הנושא הגלוי שבשורה ב? ובפרט מדוע מתחבר כינוי מושא למקור החסר אך לא למקור המלא? על פניו זה מפתיע מאוד שהמקור החסר, על אף היותו אפילו "דל" בנטייתו מאשר המקור המלא, מאפשר הצטרפות של כינוי מושא חבור, בדיוק כמו הפועל הנוטה ובניגוד למקור המלא. עד כה אמרנו רק דברים שליליים על המקור החסר: הוא חסר T, ועל כן הוא גם חסר נושא גלוי. עכשיו אנו רואים לראשונה עדות צורנית לקיום קטגוריית נטייה במקור החסר – שהרי מתחבר אליו כינוי מושא חבור, שהוא אלמנט של נטייה. מהו טיבה של נטיית המקור החסר? הדיון הסמנטי שערכנו לעיל הראה כי אין למקור החסר אלמנט של זמן, אך יש לו אלמנט מודלי/אספקטואלי. זאת הסקנו מכך שתפקידו במשפט הראשי הוא להעלות אפשרות התרחשותו של אירוע או של חלקים ממנו (תחילתו, סופו וכד'). מכאן שאלמנט הנטייה של המקור החסר הוא האלמנט המודלי-אספקטואלי Mod/Asp, הנמצא בפסוקית החסרה על אף חסרונו של אלמנט הזמן T. מתברר אפוא, שקטגוריית הנטייה Mod/Asp היא המאפשרת הצטרפות כינוי חבור מושאי לפועל הנטוי ולמקור החסר. הצטרפות הכינוי החבור נמנעת מן המקור המלא כיוון שאומנם הוא כולל קטגוריית זמן, אולם קטגוריה זו היא חסרת נטייה Mod/Asp: T-Mod/Asp.

על פי הבלשנות התאורטית קטגוריית הזמן והאלמנט המודלי/אספקטואלי הן קטגוריות תחביריות הקובעות הן את הנטייה של הפועל הן מאפיינים תחביריים נוספים של הפסוקית. קטגוריית הזמן T קובעת את יחסת הנושא: בעברית המקראית קטגוריית זמן T בעלת נטייה מודלית/אספקטואלית קובעת יחסה נומינטיבית לנושא, בעוד ש-T חסר נטייה מודלית/אספקטואלית קובע לנושא יחסת שייכות. בפסוקית מקור חסרה קטגוריית הזמן T; אי לכך אין לנושא שום יחסה, ועל כן הוא סמוי. קטגוריית הנטייה היחידה בפסוקית החסרה היא האלמנט המודלי/אספקטואלי Mod/Asp. כינוי המושא מתחבר לקטגוריית הנטייה בפסוקית רק אם היא כוללת Mod/Asp, ולכן הוא מצטרף לפועל הנוטה ולמקור החסר, אך לא למקור המלא. הדברים מסוכמים בטבלה:

36. קטגוריית הנטייה היא הקובעת את תחביר צורות הפועל השונות

	הפועל	קטגוריית הנטייה	הנושא	קטגוריית הנטייה מאפשרת כינוי מושא חבור
א	פועל נטוי	$T_{+Mod/Asp}$	נומינטיבי	כן, כי היא כוללת נטייה Mod/Asp
ב	מקור נטוי מלא	$T_{-Mod/Asp}$	ביחסת שייכות	לא, כי היא חסרה נטייה Mod/Asp
ג	מקור נטוי חסר	Mod/Asp	סמוי (חסר יחסה)	כן, כי היא קטגוריית הנטייה Mod/Asp

הראינו אם כן, כי קיום/היעדר קטגוריית נטייה T הוא הקובע את קיום/היעדר הנושא הגלוי. קיום/היעדר קטגוריית נטייה Mod/Asp הוא הקובע את יחסת הנושא (נומינטיב/יחסת שייכות) ואת קיום/היעדר כינוי המושא החבור.

6. שאלה לסיום

נשאלת השאלה, מה מנע מן המלומדים לאורך אלף השנים האחרונות לזהות את אופיו הפועלי של המקור הנטוי ואת ההבחנה הבולטת שבין המבנה, הסמנטיקה והתפוצה של שני סוגי פסוקית המקור. ייתכן שהגורם היה ההבחנה הצורנית הבולטת יותר שבין המקור הנטוי למקור המוחלט, שתי צורות פועליות שאינן פועל נטוי והן שונות

בצורתן. קל היה להכיר בפועליותו של המקור המוחלט, על אף צורתו השונה מזו של הפועל הנטוי, כיוון שהוא יכול לשמש נשוא פועלי של משפט עיקרי, לא משועבד, בדומה לפועל נטוי. לעומתו המקור הנטוי אינו משמש נשוא במשפט עיקרי (לפחות לא כל זמן שנשמרה ההבחנה בינו ובין המקור המוחלט), אלא הוא תמיד חלק מפסוקית משועבדת המשמשת בתוך המשפט העיקרי בכל תפקידיו של הצירוף השמני (משלים, תיאור ואף נושא). נראה כי המלומדים הקישו מן התפקודים השמניים של פסוקית המקור כי המקור הנטוי עצמו הוא שמני. ההיקש הזה מוטעה, כיוון שגם פסוקיות שבהן פועל נטוי משמשות בתפקידים של צירוף שמני – ואיש אינו מקיש מכך כי הפועל הנטוי הוא שמני. יתר על כן, מלכתחילה לא הייתה כל הצדקה להיקש, כיוון שהרישה שלו מוטעית. תפקודי פסוקית המקור הנטוי מלכתחילה אינם שמניים, אלא הם תפקודים של פסוקית משועבדת ולא של צירוף שמני. אמנם אין הרבה סביבות המבדילות בין תפוצה של צירוף שמני לתפוצה של פסוקית משועבדת. הן הצירוף השמני הן הפסוקית המשועבדת יכולים לתפקד כמשלים, כתיאור, כנושא. אולם ישנם תפקודים של הפסוקית המשועבדת אשר אינם תפקודים של הצירוף השמני; למשל התפקוד כפסוקית זיקה. ואכן גם פסוקיות פועליות וגם פסוקיות מקור נטוי מתפקדות במקרא כפסוקיות זיקה, כפי שראינו, והדבר מראה כי פסוקיות המקור הנטוי הן פסוקיות לכל דבר, כמו פסוקיות פועליות, ואינן צירופים שמניים.

מאמר זה זיהה את פסוקית המקור כפסוקית פועלית ולא כצירוף שמני. זיהוי זה אפשר לנו להשוות את קטגוריית הנטייה של הפועל הנטוי לשני סוגי קטגוריית הנטייה של המקור הנטוי, ולעמוד על השונות ב"דלות" הנטייה בין המקור הנטוי המלא והחסר. הדבר אפשר לנו להסביר מדוע כינוי המושא חובר למקור החסר אולם בשום אופן לא למקור המלא, מדוע נושא פסוקית המקור אינו נומינטיבי, ומדוע הוא סמוי בפסוקית החסרה. הראינו כי הבדלים אלה תלויים בהבדלים שבין קטגוריית הנטייה בפסוקית המלאה לקטגוריית הנטייה בפסוקית החסרה. הבדלים אלה אפשרו אפיון מדויק ומנומק של ההבחנה בתפוצתם של שני סוגי פסוקית המקור – הבחנה שמעולם לא נעשתה בספרות.

קיצורים

- איסקסון 2007 = Bo Isaksson, "Semitic Circumstantial Qualifiers in the Book of Judges: A Pilot Study on the Infinitive", *Orientalia Suecana* 56 (2007), pp. 163–172
- אלדר 2014 = אילן אלדר, לתולדות תורת הלשון העברית בימי הביניים: האסכולה האנדלוסית, ירושלים 2014
- ארנולד וצ'וי 2003 = Bill T. Arnold & John H. Choi, *A Guide to Biblical Hebrew Syntax*, Cambridge 2003
- בובליק ווורמברנט 2009 = Jonathan D. Bobaljik & Susi Wurmbrand, "Case in GB/Minimalism", in Andrej Malchukov & Andrew Spencer (eds.), *The Oxford Handbook of Case*, 2009, pp. 44-58
- בלאו 1990 = יהושע בלאו, "העברית והערבית", לשוננו לעם מ-מא (1990), עמ' 306–312
- גבעון 1980 = Talmy Givón, "The Binding Hierarchy and the Typology of Complements", *Studies in Language* 4, 3 (1980), 333-377
- ג'ונס 1985 = Charles Jones, "Agent, Patient, and Control into Purpose Clauses", in W.H. Eilfort, P.D. Kroeber & K.L. Peterson (eds.), *Papers from the Parasession on Causatives and Agentivity at the Twenty-First Regional Meeting*, vol. 21, 2, Chicago 1985, pp. 105-119
- גושן-גוטשטיין 2006 = משה גושן-גוטשטיין, תחבירה ומילונה של הלשון העברית שבתחום השפעתה של הערבית, ערכו והתקינו שרגא אסיף ואורי מלמד, ירושלים 2006
- גזניוס 1910 = *Gesenius' Hebrew Grammar, as edited and enlarged by E. Kautzsch*, translated by A.E. Cowley, Oxford 1910
- געש 2018 = אמיר געש, "המקור ושם הפעולה בעברית המקראית לפי החיבור הדקדוק הקראי מאור עין", הרצאה באותו הכינוס.
- הספלמת 1989 = Martin Haspelmath, "From Purposive to Infinitive: A Universal Path of Grammaticalization", *Folia Linguistica Historica* 10, 1-2 (1989), pp. 287-310
- וולטקה ואוקונור 1990 = Bruce K. Waltke & Michael P. O'Connor, *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*, Winona Lake, IN 1990
- וורמברנט 2001 = Susi Wurmbrand, *Infinitives: Restructuring and Clause Structure*, Berlin 2001

- Paul Joüon, *Grammaire de l'Hébreu Biblique*, Rome 1923 = 1923 ז'ואון
- Uri Mor, "One More Look at the Negation of the Infinitive Construct in Second Temple Hebrew", *Vetus Testamentum* 65 (2015), pp. 437–456 = 2015 מור
- מור בדפוס = אורי מור, "המקור הנטוי הפרדיקטיבי בעברית של הבית השני", בתוך רות ברמן (עורכת), שינוי ושינויות בלשון, ירושלים (בדפוס)
- Acrisio Pires, *The Minimalist Syntax of Defective Domains: Gerunds and Infinitives*, Amsterdam 2006 = 2006 פירש
- Acrisio Pires, "The Derivation of Clausal Gerunds", *Syntax* 10, 2 (2007), pp. 165-203 = 2007 פירש
- פסברג 2007 = שמואל פסברג, "החפיפה בשימוש בין המקור הנטוי לבין המקור המוחלט בלשון המקרא", בתוך משה בר-אשר ואחרים (עורכים), שי לשרה יפת: מחקרים במקרא, בפרשנותו ובלשונו, ירושלים 2007, עמ' 427–433
- Jean-Christophe Verstraete, "The Status of Purpose, Reason, and Intended Endpoint in the Typology of Complex Sentences: Implications for Layered Models of Cause Structure", *Linguistics* 46, 4 (2008), pp. 757–788 = 2008 פרשטרטה
- Eric J. Reuland, "Governing -ing", *Linguistic Inquiry* 14, 1 (1983), pp. 101-136 = 1983 ריילנד